

Bagińska, Jolanta / Taras, Halina

Kurhan kultury ceramiki sznurowej na stanowisku nr 8 w Klekaczu, pow. tomaszowski

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 35-40

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOLANTA BAGIŃSKA, HALINA TARAS

KURHAN KULTURY CERAMIKI SZNUROWEJ NA STANOWISKU NR 8 W KLEKACZU, POW. TOMASZOWSKI

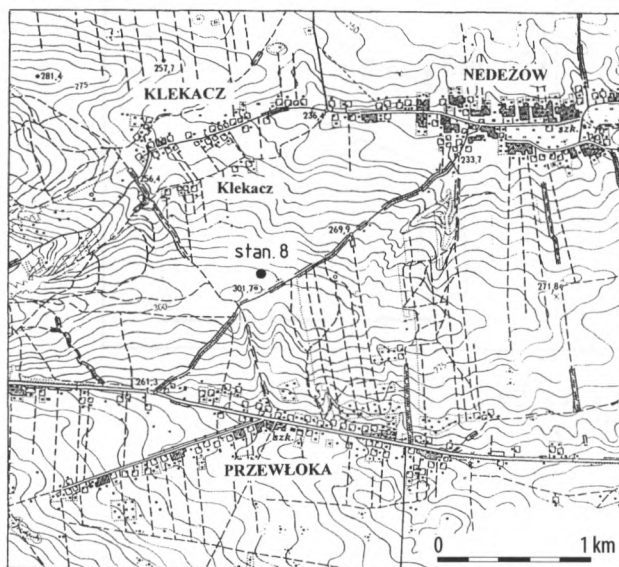
W sierpniu 2005 roku Instytut Archeologii UMCS w Lublinie i Muzeum Regionalne w Tomaszowie Lubelskim przeprowadziły badania ratownicze zniszczonego kurhanu w Klekaczu, pow. tomaszowski, woj. lubelskie, stan. 8. Kurhan w obecnym stanie zachowania, położony na lokalnej kulminacji południowego garbu Grzędy Sokalskiej (ryc. 1), był całkowicie pozbawiony nasypu. Podczas inspekcji terenowej, przeprowadzonej wiosną 2002 roku, stwierdzono jeszcze resztkę czarnej ziemi, pochodzącej z rozoranego nasypu oraz występowanie na powierzchni ceramiki związanej z kulturą ceramiki sznurowej. Poczynione obserwacje wskazywały już wówczas na duży stopień destrukcji stanowiska. W trakcie badań wykopaliskowych, którymi objęto powierzchnię ponad 2,5 ara okazało się, że nie tylko nasyp uległ zniwelowaniu ale również ewentualne, występujące zazwyczaj pod nim obiekty, takie jak rowek, groby, a także jama przykurhanowa (np. W. Koman

1990, ryc. 16). Nieckowaty układ orsztyków w zachodniej części profilu W-E oraz w północnej i południowej części profilu między (ryc. 2) może jednak oznaczać, że właśnie nad nimi znajdowało się dno „glinianki”, a wtedy jama przykurhanowa byłaby położona po południowo-zachodniej stronie kurhanu. O prawie całkowitem zniszczeniu stanowiska świadczy również fakt, że większość spośród 69 fragmentów ceramiki i 10 krzemieni znaleziono w dzisiejszej warstwie ornej lub tuż pod nią. W trakcie prac odkryto ponadto cztery bardzo zniszczone obiekty pradziejowe, z których prawdopodobnie jeden, mógł się znajdować w obrębie przypuszczalnego zasięgu nasypu.

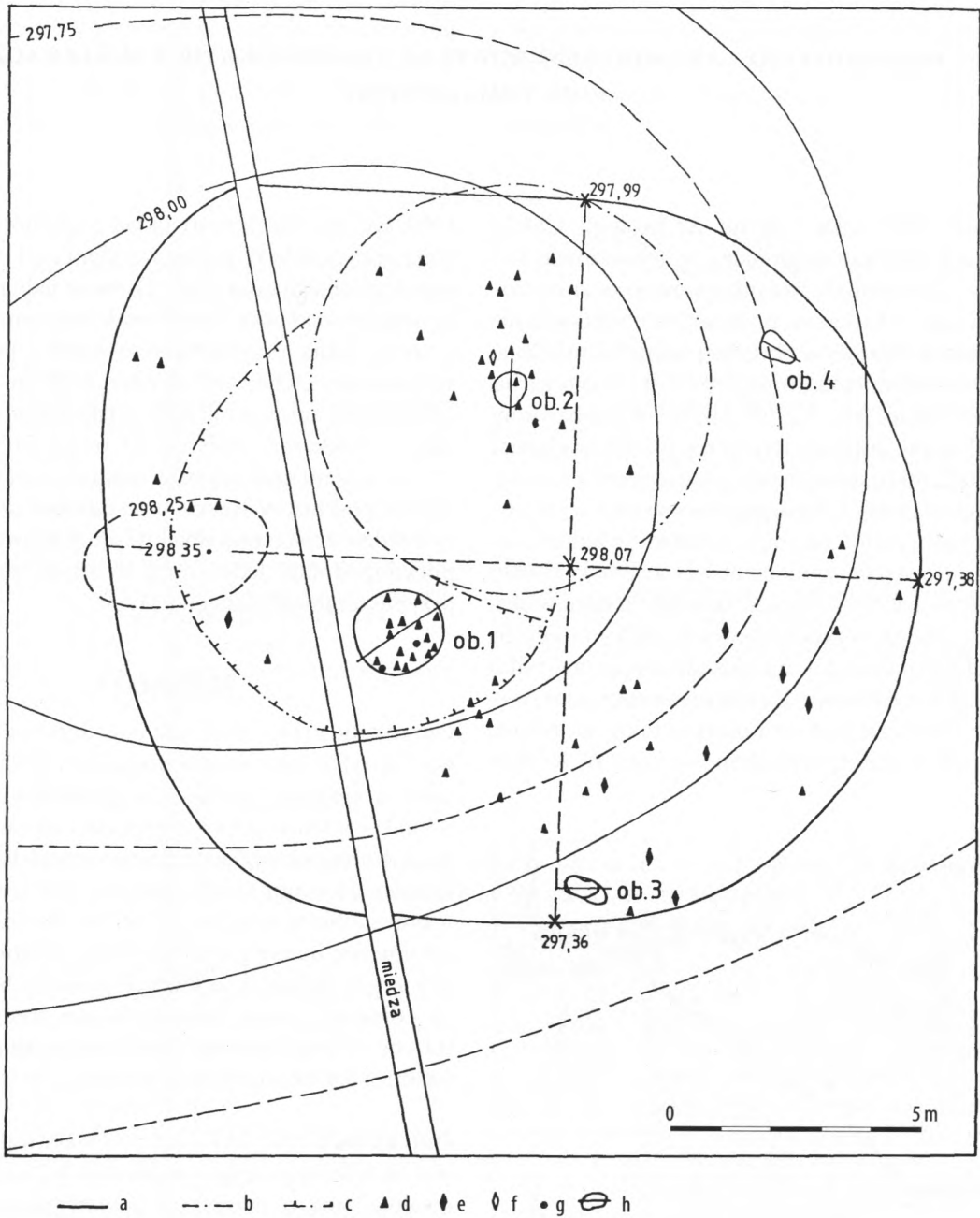
MATERIAŁY

OBIEKT NR 1 (ryc. 3A) – tuż pod warstwą orną zachował się tylko jego spąg o miąższości 0,35 m. Okrągła jama o średnicy 1,9 m – w przekroju trapezowata – miała czytelny zarys i wypełnisko intensywnie czarne, z drobnymi węgielkami drzewnymi. W jamie znaleziono: 15 fragmentów ceramiki kultury sznurowej, w tym zdobiony motywem rytej jodełki oraz 2 paciorki ceramiczne barwy pomarańczowej, wykonane z gliny bez użycia domieszki, z których pierwszy był walcowaty – długość 1,4 cm, średnica 0,8 cm, średnica otworu 0,1 cm, a drugi jajowaty – zachowana długość 1,5 cm, średnica 0,9 cm, średnica otworu 0,1 cm (ryc. 3B: 1, 2).

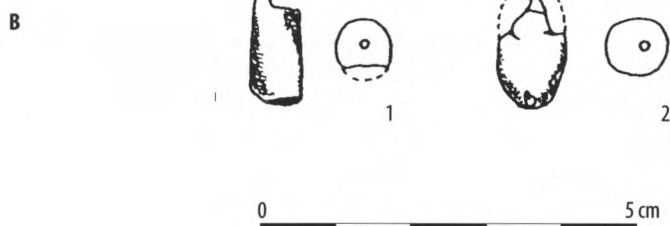
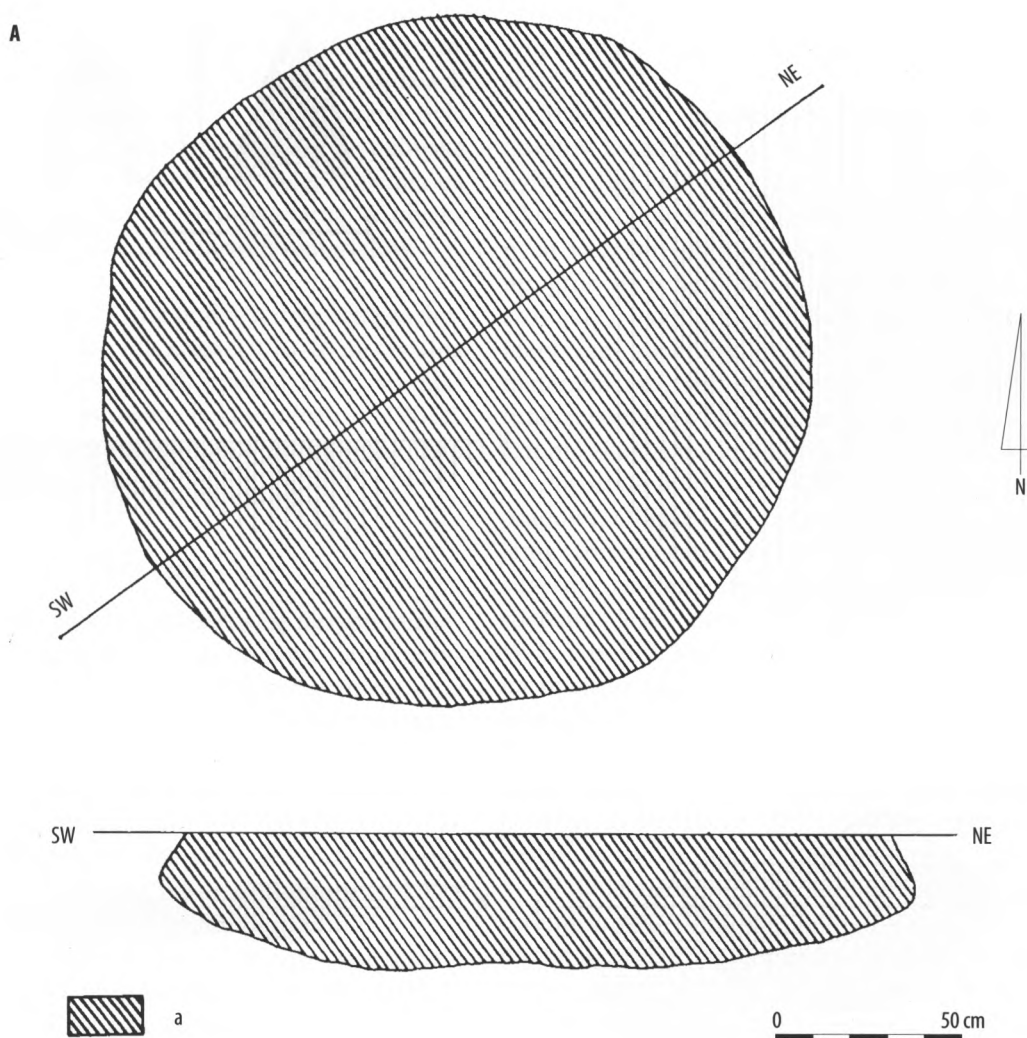
OBIEKT NR 2 (ryc. 4A) – tuż pod warstwą orną zachował się tylko jego spąg o miąższości 0,25 m. Niewielka, owalna jama o rozmytych i nieregularnych krawędziach, zorientowana wzdłuż osi NE-SW miała brunatno-szare wypełnisko i wymiary 0,7 x 1 m. W jamie i jej bezpośrednim sąsiedztwie znaleziono: 6 fragmentów ceramiki kultury ceramiki sznurowej i asymetryczny grocik o prawie prostych bokach, z podciętą podstawą, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy oliwkowej (położony w warstwie naruszonej pługiem, w odległości 0,2 m od krawędzi jamy); wymiary: długość – 2 cm, szerokość – 1,4 cm, grubość – 0,3 cm.

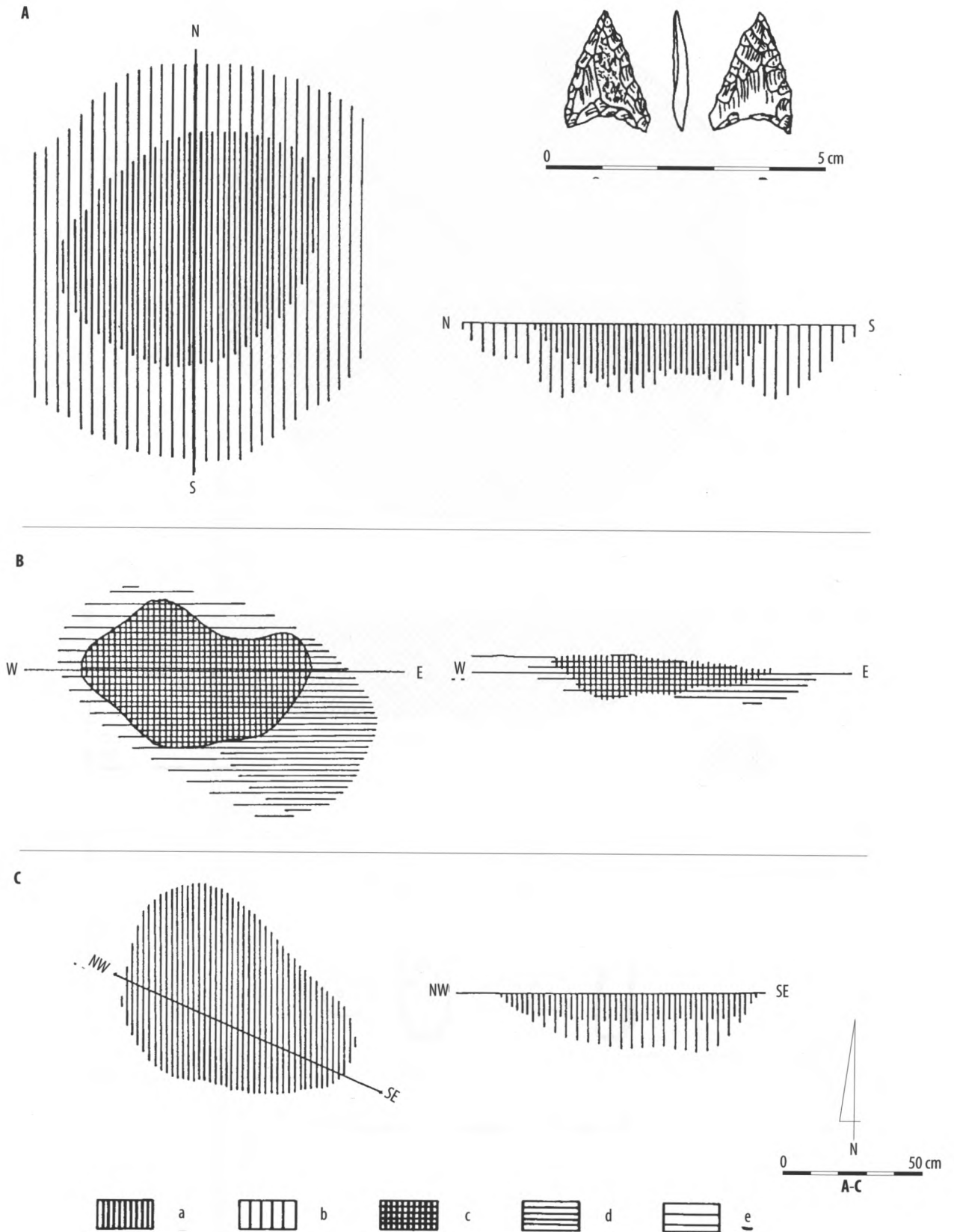
Ryc. 1. Klekacz, pow. Tomaszów Lubelski, lokalizacja stan. 8 (fragment mapy powiat Tomaszów Lubelski. Województwo lubelskie, skala 1 : 25 000. Wydawca – Zarząd Topograficzny Szt[abu]. Gen[eralnego]. Warszawa 1965).

Ryc. 2. Klekacz, pow. Tomaszów Lubelski, stan. 8. Plan sytuacyjno-wysokościowy. Legenda: a – granica zbadanego obszaru; b – domniemany zasięg pierwotnego nasypu kurhanu; c – domniemana lokalizacja jamy przykurhanowej; d – ceramika; e – krzemień; f – grocik krzemienisty; g – paciorek gliniany; h – obiekty 1-4. Rys. H. Taras, R. Galej.

Ryc. 3. Klekacz, pow. Tomaszów Lubelski, stan. 8. Obiekt nr 1: A – rzut poziomy i przekrój jamy; a – czarna ziemia z drobnymi węgielkami drzewnymi; B – paciorki gliniane (1, 2). Rys. H. Taras, R. Galej.

Ryc. 4. Klekacz, pow. Tomaszów Lubelski, stan. 8. Obiekty nr 2-4: A – rzut poziomy i przekrój obiektu nr 2 oraz grocik krzemienny; B – rzut poziomy i przekrój obiektu nr 3; C – rzut poziomy i przekrój obiektu nr 4. Legenda: a – jasnobrunatno-szara ziemia; b – jasnoszare rozmycia; c – czerwono-pomarańczowa polepa; d – rudo-brunatna ziemia; e – żółto-rude rozmycia. Rys. H. Taras, R. Galej.

OBIEKT NR 3 (ryc. 4B) - tuż pod warstwą orną zachował się tylko jego spąg o miąższości 0,10-0,15 m. Owalna jama o rozmytych, nieostrych krawędziach i wymiarach 1,1-1,2 x 0,6-0,7 m zorientowana była wzdłuż osi NW-SE. W centralnej części wypełniska wystąpiła czerwono-pomarańczowa polepa, ziemia na obrzeżach jamy miała barwę rudo-brunatną. W obiekcie nie odnotowano obecności innych materiałów.

OBIEKT NR 4 (ryc. 4C) - tuż pod warstwą orną zachował się tylko jego spąg o miąższości 0,10-20 m. Owalna jama o rozmytych, nieostrych krawędziach i wymiarach 0,6 x 0,9 m zorientowana była wzdłuż osi NW-SE. Jej jasnobrunatno-szare wypełnisko pozbawione było materiałów zabytkowych.

ANALIZA

Badania wykazały całkowitą destrukcję nasypu kurhanu i obiektów związanych z jego budową (jama przykurhanowa, rowek) oraz prawie całkowite zniszczenie domniemanych jam grobowych. Jedynym archiwalnym potwierdzeniem obecności w tym miejscu kurhanu jest zapis w karcie ewidencji stanowiska archeologicznego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zamościu, sporządzonej w 1989 roku, w której czytamy, że zniszczony kurhan miał wówczas nasyp wysokości około 30 cm i średnicę podstawy około 20 m.

Znalezione w obiekcie nr 2 i w jego sąsiedztwie fragmenty ceramiki oraz grocik krzemienno-ceramiczny sugerują, że obiekt ten jest pozostałością grobu. Zarejestrowany w trakcie badań kształt dna jamy nie musi jednak oddawać jej pierwotnej formy w wyższych partiach. Próba rekonstrukcji nasypu przy założeniu, że obiekt nr 2 był grobem centralnym, a nasyp miał średnicę 8-9 m (tj. przeciętną średnicę innych kurhanów kultury ceramiki sznurowej zbadanych na Grzędzie Sokalskiej) odpowiada hipotetycznej lokalizacji jamy przykurhanowej (ryc. 2). Grocik krzemienno-ceramiczny znaleziony w pobliżu obiektu 2, pochodzący być może ze zniszczonej, górnej części jamy, ma liczne analogie w materiałach kultury ceramiki sznurowej. Na Grzędzie Sokalskiej podobne ostrza znaleziono w Łubczu, pow. tomaszowski, na stan. 1 - w grobie nr 2 pod kurhanem II (W. Koman 1991, s. 10, ryc. 2: 4) i na stan. 25 (J. Bagińska 1999, s. 63, ryc. 6: 2). Analogiczne grociki wystąpiły także na stanowiskach tej kultury w innych regionach, m.in. w grobie 2 w Krzyżu, pow. kazimierski (K. Tunia 1997, s. 187, ryc. 10), w grobie 3 w Zielonej, pow. proszowicki, stan. 3 (P. Włodarczyk 2004, s. 322, ryc. 12) oraz w zespole grobowym kultury środkowodnieprzańskiej w Młodowie-Zakąciu, pow. lubaczowski (J. Machnik, A. Pilch 1997, s. 150, ryc. 6). Zabytki kultury ceramiki sznurowej mające analogie

w materiałach kultury środkowodnieprzańskiej są stałym elementem inwentarzy synkretycznej grupy sokalskiej.

Trudna do ustalenia jest funkcja obiektu nr 4. Owalny kształt i niewielkie wymiary - jeśli takie też były w pierwotnym stropie jamy - są porównywalne z kształtem i wielkością grobów dziecięcych, odkrywanych wcześniej w kurhanach na Grzędzie Sokalskiej, np. grób nr 6 na stan. 31 w Werszczycy, pow. tomaszowski (J. Bagińska, J. Machnik 2003, s. 42) ma niemal identyczne rozmiary i orientację. Brak jakiegokolwiek materiału zabytkowego utrudnia jednak interpretację funkcji jamy, tym bardziej, że na całym stan. 8 w Klekaczu nie znaleziono ani jednego fragmentu kości.

Pozostałe dwie jamy - nr 1 i 3 - należy uznać za osadowe. Obiekt nr 1 to prawdopodobnie pozostałość jamy trapezowatej. Intensywnie czarne wypełnisko sugeruje, że elementy konstrukcyjne piwniczki uległy spaleni. Jeżeli orsztyny z zachodniej części profilu W-E i południowej części profilu między wskazują na miejsce lokalizacji jamy przykurhanowej, to jama ta wraz z obiektem nr 1 mogły tworzyć układ stratygraficzny, umożliwiający poznanie wzajemnych relacji osady i kurhanu. Niestety, wskutek prawie całkowitego zniszczenia badanego kurhanu wiele cennych danych zostało bezpowrotnie utraconych.

W obiektach nr 3 i 4 nie znaleziono materiałów ceramicznych, ponieważ jednak na tym stanowisku wystąpiła wyłącznie ceramika kultury ceramiki sznurowej można przyjąć, że wszystkie odkryte obiekty związane są z tą kulturą. Obiekty nr 1 i 3 byłyby pierwszymi jamami osadowymi kultury ceramiki sznurowej odkrytymi na Grzędzie Sokalskiej. Lokalizacja osady w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarzyska nie jest zjawiskiem wyjątkowym. Sytuację taką zaobserwowano również w Luckaer Forst w Niemczech (J. Kruk, S. Milisauskas 1999, s. 243), w Brestov-Dielňa na Słowacji (P. Valde-Novak, I. Strakošová 2001, s. 57-68) i w Side koło Sambora na Ukrainie (J. Machnik, E. Sosnowska, V. Cyhylyk 1997, s. 5, ryc. 2).

Interesującym znaleziskiem są dwa paciorki glinane, które wystąpiły w obiekcie nr 1. Zabytki te nie mają na razie analogii w materiałach kultury ceramiki sznurowej.

Z analizy wyników badań wykopaliskowych w Klekaczu, stan. 8 można wyciągnąć wniosek, że proces niszczenia kurhanów na Grzędzie Sokalskiej przebiega niezwykle szybko. W ciągu szesnastu lat jakie upłynęły od zarejestrowania stanowiska, kurhan przeszedł od fazy zachowania resztek rozoranego nasypu o wysokości 30 cm do jego całkowitego zaniku, a nawet ewentualnej jamy przykurhanowej, której rozległość i głębokość sprawia, że zazwyczaj pozostaje czytelna mimo zniszczeń pozostałych elementów. Zagrożone

są także dwa kurhany położone w odległości kilkadziesiąt metrów na SW od stanowiska 8. Obiekty te, wpisane do rejestru zabytków, znajdują się jednak na

intensywnie użytkowanym polu ornym. Ich nasypy są dziś jeszcze widoczne, lecz przy tym tempie destrukcji już za kilka lat mogą przestać istnieć.

LITERATURA

- Bagińska Jolanta
1999a *Badania kurhanów kultury ceramiki sznurowej na Grzędzie Sokalskiej – kurhan nr 3 na stan. 25 w Łubczu, pow. Tomaszów. Archeologia Polski Środkowowschodniej 4, s. 57-66.*
- Bagińska Jolanta, Machnik Jan
2003 *Wyniki ratowniczych badań zniszczonego kurhanu na stanowisku 31 w Werszczycy, pow. Tomaszów Lubelski na Grzędzie Sokalskiej. Wyodrębnienie grupy sokalskiej kultury ceramiki sznurowej. Archeologia Polski Środkowowschodniej 6 (2001), s. 38-57.*
- Koman Wiesław
1990 *Badania mikroregionalne na Grzędzie Sokalskiej. Cmentarzysko kurhanowe kultury ceramiki sznurowej w Łubczu na stan. 2, gm. Jarczów. W: Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1990 roku, red. Zespół W[ojewódzkiego]O[środk]A[rcheologiczno-]K[onserwatorskiego]. Zamość, s. 11-19.*
- Koman Wiesław, Machnik Jan
1991 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych kurhanu nr II w Łubczu na stan. 1, gm. Jarczów. W: Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1990 roku, red. Zespół Wydziału Archeologicznego Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Zamościu. Zamość, s. 8-12.*
- Kruk Janusz, Milisauskas Sarunas
1999 *Rozkwit i upadek społeczeństw rolniczych neolitu. Kraków.*
- Machnik Jan, Pilch Agata
1997 *Zaskakujące odkrycie zabytków kultury środkowodnieprzańskiej w Młodowie-Zakąciu koło Lubaczowa w woj. przemyskim. Sprawozdania Archeologiczne 49, s. 143-168.*
- Machnik Jan, Sosnowska Ewa, Cyhyłyk Wołodimir
1997 *Osada ludności kultury ceramiki sznurowej z początku III tysiąclecia przed Chr. w Side koło Sambora (w świetle badań archeologicznych w 1996 r.). Rocznik Przemyski 33: 5. Archeologia, s. 3-27.*
- Tunia Krzysztof
1997 *Groby kultury ceramiki sznurowej w Krzyżu, woj. Kielce. Sprawozdania Archeologiczne 49, s. 181-190.*
- Valde-Nowak Paweł, Strakošová Ivana
2001 *Homestead Stone Processing Site of the Corded Ware Culture at Brestov-Dielňa within the Ondava Upland, Slovakia. W: Archaeology and Natural Background of the Lower Beskid Mountains, Carpathians, Part I, ed. J. Machnik. Kraków, s. 57-68. Prace Komisji Prehistorii Karpat/Polska Akademia Umiejętności 2.*
- Włodarczyk Piotr
2004 *Cemetery of the Corded Ware Culture in Zielona, Koniusza Commune, Małopolska. Sprawozdania Archeologiczne 56, s. 307-339.*

JOLANTA BAGIŃSKA, HALINA TARAS

**BARROW OF THE CORDED WARE CULTURE AT SITE 8 IN KLEKACZ,
TOMASZÓW LUBELSKI DISTRICT (GRZĘDA SOKALSKA)**

SUMMARY

Investigations proved a total destruction of the tumulus and objects related with a process of its building (like a pit adjacent to the barrow and a ring-ditch) and almost completed destroying of some other structures uncovered in this place. Maybe two of them are remains of grave pits (no 2 and 4), two others are prob-

ably associated with a settlement (no 1 and 3).

At the site there were discovered ceramics and flint materials connected only with the Corded Ware culture, so supposed grave pits as well as remnants of the settlement, ought to be also linked with this cultural unit.

Mgr Jolanta Bagińska
Muzeum Regionalne im. Janusza Petera
Ul. Zamojska 2
22-600 Tomaszów Lubelski
muzeum.3@go2.pl

Dr Halina Taras
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
koliber@klio.umcs.lublin.pl